

زندگینامه استاد زیبا جمزاد پیشکسوت علم گیاهشناسی ایران

پریسا پناهی*

* دانشیار پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران
پست الکترونیک: panahi@rifr-ac.ir

تاریخ کشور ما مملو از داستان زندگی زنان و مردان سختکوش و بااراده‌ای است که با وجود ناملازمات، به پیش راندند و نقش ماندگار خود را رقم زدند. تأسیس باغ گیاهشناسی ملی ایران و مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور در پیش از نیم قرن گذشته، مجال ظهور دانشمندی کم‌نظیر را در علوم طبیعی و گیاهی برای کشور فراهم کرد. آنچه امروز با نام باغ گیاهشناسی ملی ایران شناخته می‌شود و وجود آن از افتخارات کشور است، نتیجه تلاش افراد متخصص و توانمندی است که عمر خود را وقف ایجاد آن کردند و کاشت هر یک گیاه در آن، برایشان مأموریتی شبانه‌روزی بوده است تا امروز که حاصل عمر ایشان، باغ گیاهشناسی ملی ایران را با تنوع بیش از ۴۰۰۰ گونه گیاهی، در کنار مجموعه هرباریوم مرکزی ایران، تبدیل به سرمایه‌ای بی‌مانند برای نسل‌های آینده کرده است. سرکار خانم دکتر زیبا جمزاد از جمله تأثیرگذارترین افراد در احداث

دکتر زیبا جمزاد در باغ گیاهشناسی ملی ایران، سال ۱۳۹۸

همکاران بخش تحقیقات گیاهشناسی و گروه تحقیقات باغ گیاهشناسی ملی ایران، سال ۱۳۹۵ (ش)

و تکمیل رویشگاهها و کلکسیونهای باغ گیاهشناسی و پرورش و آموزش کارشناسان و محققان علاقه‌مند و متخصص بوده است. جدیدت، دقت، تمرکز، نکته‌سنجی، سخت‌کوشی و مطالعه مستمر از ایشان شخصیت یگانه‌ای ساخته است که در همه حیطه‌های فعالیتشان طی دوران کاری خود آثار ماندگاری برجای گذاشته‌اند تا جایی که گفتن و نوشتن از تاریخچه باغ گیاهشناسی ملی ایران و مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور بدون ذکر فعالیت‌های ایشان میسر نیست.

خانم دکتر جم‌زاد در سال ۱۳۲۹ شمسی در شهرستان رودسر در استان گیلان متولد شدند. پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه در رودسر، در سال ۱۳۵۲ (ش) موفق به اخذ مدرک کارشناسی زیست‌شناسی از دانشسرای عالی تهران شدند و در همان سال در باغ گیاهشناسی ملی ایران، که پس از انقلاب اسلامی زیرمجموعه مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور شد (بخش تحقیقات گیاهشناسی)، استخدام و مشغول به کار شدند. در سال ۱۳۵۳ (ش) با مهندس محمدعلی فتوت از کارشناسان باغ گیاهشناسی ازدواج کردند. مهندس فتوت در سال ۱۳۵۴ (ش) به اداره سنجش از دور وزارت کشاورزی منتقل شدند و تا سال ۱۳۶۷، که دار فانی را وداع گفتند، در آن اداره فعالیت می‌کردند.

حاصل این ازدواج یک فرزند دختر به نام هاله است که مدارک دکتری و فوق دکتری را در رشته نوروساینس (Neuroscience) در کالج

همکاران گروه تحقیقات باغ گیاهشناسی ملی ایران (ایستاده از راست: غلامرضا میرحسینی، مریم پالیزدار، سهیلا اشرفی، افسون رحمانپور، پریسا پناهی، مریم حسنی‌زاد، زیبا جم‌زاد، ندا هوشنگ، محمدسعید توکل، رحمان آزادی، نشسته از راست: فرهود فرقدان، محمدکاظم عراقی، کامیار پروانه، جواد محبی، سیدجلال هاشمی و اردشیر اشرفی)، تابستان سال ۱۳۸۵ (ش)

رئیس بخش تحقیقات گیاهشناسی ایران
سردبیر مجله گیاهشناسی ایران
دبیر تخصصی نشریه طبیعت ایران

حضور فعال و تماموقت ایشان در اجرای همه پروژهها و رویشگاههای باغ، از نخستین مجموعههای ایجادشده در سالهای ابتدایی احداث آن (کمر بند سبز ضلع شمالی باغ، جنگل شاکای، باغ صخره‌ای، آبشار و کلکسیون گیاهان زینتی) تا آخرین پروژهها (باغ ایرانی، میدان مرکزی و باغ رز، باغ گل‌های داودی، باغ گل‌های زنبق و مجموعه فضای سبز مرکز اطلاع‌رسانی باغ و باغ گل‌های لاله) به چشم می‌خورد. ایشان به‌عنوان عضو هیئت‌علمی بخش تحقیقات گیاهشناسی در طول دوران خدمت خود، مسئولیت ریاست بخش تحقیقات گیاهشناسی و مدیریت اجرایی باغ را نیز بر عهده داشتند.

یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد ایشان، این بود که به موازات انجام فعالیت‌های اجرایی پرمسئولیت باغ گیاهشناسی، به‌عنوان یک گیاهشناس، به‌صورت تخصصی و کاملاً پیوسته به مطالعه فلور و تنوع زیستی گیاهان ایران می‌پرداختند، نتیجه این پژوهش‌ها منجر به کشف ۶۴ گونه گیاهی جدید برای علم گیاهشناسی و گزارش ۲۲ گونه جدید برای فلور ایران بوده است.

حاصل تبحر و سخت‌کوشی ایشان در انجام مطالعات صحرایی در رویشگاه‌های طبیعی و اکوسیستم‌های ایران طی سالیان طولانی، جمع‌آوری گیاهان متعدد از استان‌های بوشهر، هرمزگان، خراسان، لرستان، کرمانشاه، ایلام، همدان، مازندران، گیلان، آذربایجان، اردبیل، زنجان، فارس، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری، کرمان و قزوین بوده است که در هر بار یوم مرکزی ایران نگهداری می‌شوند و برای آیندگان به یادگار خواهند ماند.

پزشکی بیلر (Baylor College of Medicine) و دانشگاه هاروارد دریافت کردند و در حال حاضر در مؤسسه ویس (Wyss Institute) دانشگاه هاروارد آمریکا مشغول فعالیت هستند.

خانم دکتر جمزاد در دوران اشتغال در مؤسسه، به تحصیلات خود ادامه دادند. به‌طوری‌که در سال ۱۳۶۸ (ش) موفق به اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته علوم گیاهی از دانشگاه تهران شدند و در سال ۱۳۸۰ (ش) مدرک دکتری خود را در رشته گیاهشناسی از کالج برکبک (Birkbeck) دانشگاه لندن دریافت کردند. ۴۷ سال تلاش خستگی‌ناپذیر و الهام‌بخش ایشان تا سال ۱۳۹۹ (ش)، که به افتخار بازنستگی نائل شدند، به‌طور رسمی ادامه داشته است.

فعالیت‌های شغلی و تخصصی

ایشان فعالیت‌های شغلی خود را در سال ۱۳۵۲ (ش) در مؤسسه گیاهشناسی ایران و در باغ گیاهشناسی ملی ایران و به‌عنوان کارشناس نهالستان آغاز کردند. در آن زمان، باغ گیاهشناسی ملی ایران در ابتدای راه احداث، از پادشکن‌های پراکنده در سطح باغ و نهالستان و زیرساخت‌های شبکه آبیاری و آبرسانی و خیابان‌کشی‌ها تشکیل شده بود و مقدمات پیاده‌سازی نقشه جامع باغ در حال انجام بود. ایشان، به‌تدریج در طول سال‌های خدمت اداری، عهده‌دار مسئولیت‌های زیادی شدند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

مدیر اجرایی باغ گیاهشناسی

محقق بخش تحقیقات گیاهشناسی

عضو هیئت‌علمی بخش تحقیقات گیاهشناسی در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

معاون بخش تحقیقات گیاهشناسی

مسئول هر بار یوم مرکزی ایران

جلسه کاری همکاران باغ با خانم دکتر جمزاد، سال ۱۳۸۵ (ش)

دکتر زیبا جمزاد در باغ گیاهشناسی ملی ایران، بهار ۱۳۸۶

از راست: دکتر علی اصغر معصومی، دکتر مصطفی اسدی، دکتر زیبا جمزاد و دکتر ولی اله مظفریان، دی ماه ۱۳۹۹ (ش)

در زمان مدیریت ایشان در بخش تحقیقات گیاه‌شناسی، توسعه و تکمیل هرباریوم مرکزی ایران، احداث هرباریوم گیاهان بی‌گل، موزه گیاهان فسیل ایران و توسعه و تکمیل روبیگاه‌های باغ گیاه‌شناسی ملی ایران با کمک مسئولان و همکاران بخش عملی شد.

علاقه‌مندی‌های پژوهشی

برخی از مهم‌ترین فعالیت‌های پژوهشی و علمی ایشان عبارتند از:
 - بررسی و پژوهش پیرامون تنوع زیستی گیاهی، حفاظت از گیاهان ایران و تعیین جایگاه حفاظتی آنها
 - تحقیقات سیستماتیک مولکولی در مورد گیاهان خانواده نعنا با تأکید بر جنس *Nepeta*. ذکر این نکته لازم است که ایشان یکی از متخصصان شناخته‌شده بین‌المللی در این جنس گیاهی هستند.
 - تحقیقات کموسیستماتیک و گرده‌شناسی
 تألیفات (کتاب‌ها و مقاله‌ها)
 تعداد ۵ جلد از مجموعه فلور ایران با عنوان‌های تیره نعنا (*Lamiaceae*)، تیره طوسک (*Dipsacaceae*)، تیره پامچال (*Primulaceae*)، تیره شاه‌پسند (*Verbenaceae*) و تیره

خاراشکن (*Saxifragaceae*) توسط ایشان تألیف شده است و ۴ جلد کتاب با عنوان‌های «آویشن‌ها و مرزهای ایران»، «طراحی منظر و فضای سبز در ایران»، «کتاب قرمز گیاهان ایران (Red data book of Iran)» و «آویشن» نیز از دیگر آثار مکتوب ایشان است. همچنین، یک بخش از کتاب *Pollen and Spores: Morphology and Biology of the annual species of Nepeta L. (Lamiaceae) in Iran* توسط ایشان به رشته تحریر درآمده است.

علاوه بر تألیفات، سه جلد کتاب نیز در زمینه‌های باغبانی و گیاه‌شناسی، با عناوین زیر توسط ایشان ترجمه شده‌اند:
 - چگونه هرس کنیم؟
 - مطالعه جغرافیایی - بوم‌شناختی جنس جو (ترجمه مشترک)
 - راهنمای نگهداری گیاهان آپارتمانی
 چاپ و انتشار ۹۱ مقاله علمی و ISI در مجلات علمی و پژوهشی داخلی و بین‌المللی، نتیجه تحقیقات و فعالیت‌های علمی و آموزشی ایشان بوده است.

تصاویری از چند فلور نگارش شده توسط دکتر زیبا جم‌زاد

تصاویری از چند کتاب تألیف و ترجمه شده توسط دکتر زیبا جم‌زاد

جوایز علمی

- برنده جایزه کتاب سال ۱۳۹۲ (ش) جمهوری اسلامی ایران (برای کتاب فلور ایران، تیره نعنا)
- برگزیده نخستین جایزه زنان در علم در رشته کشاورزی در سال ۱۳۹۶ (ش)

عضویت در انجمن‌های علمی

- انجمن بین‌المللی تاکسونومی گیاهی (International Association of Plant Taxonomy: IAPT)

- انجمن گیاهان دارویی ایران

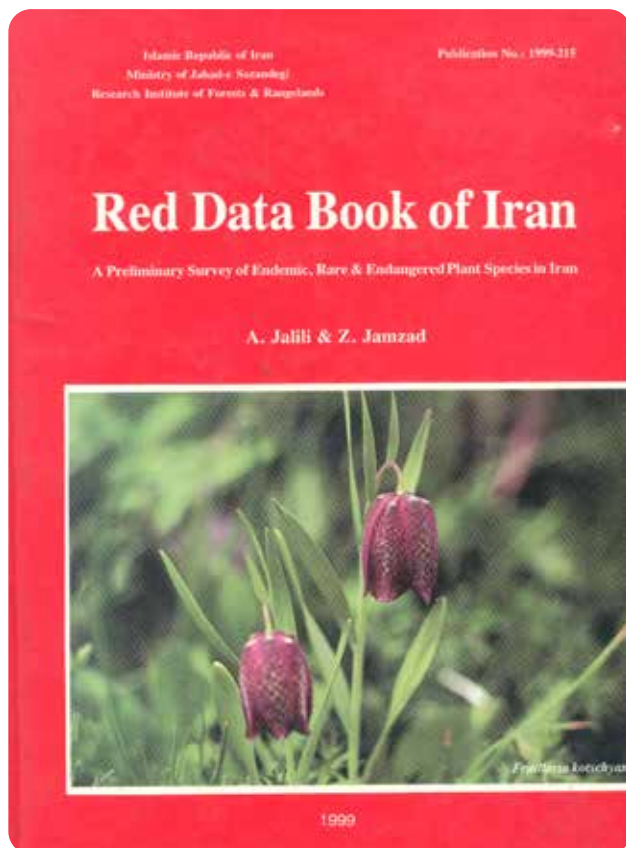
- انجمن گیاهان زینتی ایران
- عضو کمیته متخصصین گونه‌های گیاهان دارویی جامعه بین‌المللی حفاظت از گیاهان (IUCN, Medicinal Plant Specialist Group)
- عضو کمیته حفاظت از طبیعت کشور کانادا (CCIUCN)

عضویت در هیئت تحریریه نشریات علمی

- سردبیر و عضو هیئت تحریریه مجله گیاه‌شناسی ایران (Iranian Journal of Botany)
- عضو هیئت تحریریه مجله Journal of Medicinal Plants

مراسم برگزیدگان نخستین جایزه زنان در علم، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، مرداد ۱۳۹۶

دو کتاب طراحی منظر و کتاب قرمز گیاهان ایران، تألیف دکتر زیبا جمزاد

& By- Product

- عضو هیئت تحریریه و دبیر تخصصی بخش‌های گونه‌های در حال انقراض و نگاهی به طبیعت ایران نشریه طبیعت ایران

سایر فعالیت‌ها

- رئیس قطب علمی فلور ایران
- رئیس گروه ارزشیابی طرح‌های پژوهشی استان‌های اصفهان،

چهارمحال و بختیاری، آذربایجان‌های شرقی و غربی و اردبیل تا سال ۱۳۹۹ (ش)

- عضو گروه ارزشیابی طرح‌های پژوهشی ستاد مؤسسه
- عضو کمیته تهیه ششمین گزارش ملی تنوع زیستی کشور
- عضو کمیته تهیه آیین‌نامه اجرایی شرایط دسترسی و نحوه بهره‌برداری ژنتیکی موضوع ماده (۶) قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی کشور

بازدید از ایستگاه تحقیقاتی، ارزشیابی طرح‌های پژوهشی استان اصفهان، ایستگاه تحقیقاتی شهید فزوه، مهر ۱۳۹۷ (ش)

بازدید از تپه‌های ماسه‌ای در ارزشیابی طرح‌های پژوهشی استان خوزستان، پاییز ۱۳۹۸ (ش)
(از راست: دکتر سکینه لطفی‌نسب، دکتر مهری دیناروند، دکتر زیبا جم‌زاد و مهندس محمد فیاض)

مأموریت جمع‌آوری گیاه از مسیر جاده بین کندوان و هراز، آذر ۱۳۸۹ (ش)

فعالیت‌های آموزشی

ایشان در طول دوران خدمت، هدایت و راهنمایی تعداد ۲۷ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و رساله دکتری را در رشته‌های علوم گیاهی، باغبانی، داروسازی، جنگل‌داری و طراحی منظر برعهده داشتند، در کارگاه‌های آموزشی مختلفی در ستاد مؤسسه تدریس کردند، همچنین، هدایت و آموزش عملی باغبانی به کارشناسان باغ گیاه‌شناسی، از جمله فعالیت‌های دیگر ایشان بود.

ایشان در دی ماه سال ۱۳۹۹ (ش) به‌عنوان عضو هیئت‌علمی مؤسسه و رئیس بخش تحقیقات گیاه‌شناسی با رتبه استادی در پایه ۴۰ بازنشسته شدند، گرچه همچنان پس از بازنشستگی هم در حال پژوهش هستند و به فعالیت‌های علمی خود ادامه می‌دهند.

باغ زیبا

به پاس قدردانی برای بیش از چهار دهه فعالیت خالصانه و صادقانه سرکار خانم دکتر «زیبا جم‌زاد» در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران، همچنین طراحی و احداث باغ لاله، در جنگل شاکای در سال ۱۳۹۸ (ش)، این بخش از باغ به نام این دانشمند بزرگ کشور نام‌گذاری شده است. نگارش این زندگینامه، ادای دین کوچکی است به تلاش‌های خستگی‌ناپذیر ایشان و تمام آنچه طی سال‌های همکاری در کنارشان آموختم. برای ایشان و خانواده محترمشان آرزوی سلامتی و بهروزی دارم.

طرح‌های پژوهشی

- مجری طرح ملی جمع‌آوری و شناسایی فلور استان‌های مختلف و تشکیل هرپاریوم‌های استانی
- مجری ملی تهیه فلور استان‌های مختلف کشور
- مجری ملی مشترک طرح توسعه و تکمیل باغ‌های گیاه‌شناسی کشور
- مجری ملی مشترک طرح تقویت و غنی‌سازی هدفمند تنوع گونه‌های باغ‌های گیاه‌شناسی
- مجری ملی مشترک طرح جایگاه حفاظتی گیاهان و اکوسیستم‌های ایران
- مجری طرح ایجاد کلکسیون گیاهان دارویی نادر و در معرض خطر انقراض در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران
- مجری طرح نگارش فلور خانواده نعنا
- مجری طرح نگارش فلور خانواده شاه‌پسند
- مجری طرح نگارش فلور خانواده گل پامچال
- مجری طرح نگارش فلور خانواده طوسک
- مجری طرح نگارش فلور خانواده خاراشکن
- مجری طرح بررسی فعالیت آنتی‌اکسیدانی عصاره گونه‌های بومی جنس *Salvia* در ایران
- همکاری در طرح‌های مختلف بخش تحقیقات گیاهان دارویی

جلسه دفاع رساله دکتری در دانشگاه مازندران
از راست: دکتر وحید اعتماد، دکتر حمید جلیلود، دکتر محمود حبیب‌نژاد، دکتر محمدرضا پورمجیدیان، دکتر
علی‌اصغر معصومی، دکتر زیبا جم‌زاد و دکتر پرینا پناهی، بهار ۱۳۹۰ (ش)

دکتر زیبا جم‌زاد در حال مطالعه فلور خانواده نعنا در
دفتر کارشان در بخش تحقیقات گیاه‌شناسی مؤسسه

باغ دکتر زیبا جم‌زاد در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران

جلسه شورای پژوهشی مؤسسه، مراسم بازنشستگی دکتر زیبا جم‌زاد با حضور آقای دکتر عادل جلیلی رئیس وقت مؤسسه، دی ماه سال ۱۳۹۹ (ش)